

DE GOEDEREN VAN DE DUITSE ORDE (4)

door Peter van den Elsen

In het laatste artikel dat de Goederen van de Duitse Orde tot onderwerp had, waren we blijven steken bij de leengoederen (38). Hiermee gaan we thans verder.

34. Het goed "Ter Kemenade"

Soms is er sprake van een hoeve "Ter Kemenade", gelegen bij het goed "De Vondervoort" (zie nr. 35). In latere tijden schijnt het goed of enkel de naam verloren te zijn gegaan. We komen het tenminste niet meer tegen. (Misschien is er iemand die nog percelen weet aan te wijzen onder deze naam; laat het dan even weten!).

Vóór 1387 was Evert van Amstel leenman van "de goede te Keemenaeden", na hem Lucas Meus van Beeck. In 1408 verkoopt Jan Jan Henrics van Gemert de helft van alle beesten op de hoeve "Ter Kemenade" aan het klooster van Binderen. In 1449 komen we Arnt Vrient van Beeck als leenman tegen. Ook heeft hij de twee bunder beemd die bij de Vondervoort liggen en bij het goed Kemenade zijn gevoegd, in leen (39).

35. Het goed "Ter Vondervoort"

In 1430 wordt een hofstadt "Ter Vondervoort" vernoemd. In 1383 wordt Johan Johan Henrick van Gemert als leenman genoemd van 15 mud rogge uit het goed Ter Vondervoort. Later worden enkele percelen op de Vondervoort genoemd als zijnde leenroerig aan de Duitse Orde, van een goed is dan geen sprake meer, tenminste niet onder de naam Vondervoort (40). Waar dit goed precies gelegen heeft is evenmin duidelijk als het voorgaande. Eén van de meest aannemelijke mogelijkheden is bij de Stinkert aan de Heuvel. Ook wordt er in 1515 een huis vernoemd, geheten de Vondervoort, aan "D'Aalhorst" (41).

36. Het goed "Ter Wouw"

In 1421 wordt het goed te Woude nog genoemd als één van de vier vrije hoeven van Diederik van Gemert, dat gelegen moet zijn geweest aan de Doonheide bij de Lodderdijk.

In latere tijden, doch voor 1550, werd het een leengoed van de Duitse Orde. Adriaan en Lenard Rutten krijgen dan toestemming het leengoed op te delen in twee stukken, en wel in hoeve "De Wau" en hoeve "Eenswinckel". In 1765 waren beide goederen in eigendom van Antony Franssen van de Laar. Zijn erfgenamen, schoonzoon Hendrik Franssen Slaets en zoon Willem Antony van den Laar, krijgen ieder de helft van het genoemde leengoed en deden hiervoor leenhulde (42).

37. Het goed "Op de Kieboom"

In 1386 verpacht de Duitse Orde aan Baete Everits en haar kinderen de hoeve "Ten Kyeboem". In de 15de eeuw was Gooswijn Knode bezitter van een goed "Op de Kieboom" en om die redenen gerechtigd in de gemeenschappelijke (heide)gronden. In 1757 deden Henricus van den Elsen en de weduwe van Ancem van den Heuvel leenhulde van het goed "Op de Kieboom", dat uit een huis, hof en daarbij behorend ca. 9 lopense land bestond (43).

38. Gernerder Geweer

In 1366 draagt Diederik van Gemert behalve zijn Hooghuis en het goed op Esdonk ook een visgeweer op aan de Duitse Orde om het in leen terug te krijgen. In 1482 wordt een "visgeweer aan Gemonder Geweer in die Aa bij de Serisbeemden" verpacht aan Gerit Zibrecht Hoefnagel voor twee Rijns gulden. Het leen wordt opgeheven in 1577 wanneer Adam Geritszoon van Hout "het geweer inne de Aa" verkoopt aan Godart van Aer, kommandeur van de Duitse Orde. Vanaf die tijd is het visgeweer in volle eigendom, doch in latere aktes wordt er geen melding meer gemaakt van "het Gernerder geweer" (44).

Tot slot kan over de leengoederen nog gezegd worden, dat behalve de hier genoemden, nog een aantal leengoederen wordt vermeld in diverse aktes. Het gaat meestal om enkele hectaren land of om goederen die niet te achterhalen zijn en slechts een enkele maal worden vermeld.

We laten deze hier onbesproken en verwijzen slechts naar noot (45).

III. DE ERFPACHTEN

Evenals het leengoed is de erfpacht een voor ons onbekend begrip. Daarom hier enige uitleg. Erfpachten zijn goederen die aanvankelijk in volle eigendom waren en nadien uitgegeven werden in een "eeuwige" pacht, waarbij de pachter "eigenaar" werd van het gepachte goed. Je zou het kunnen vergelijken met een hypotheek op een onroerend goed dat je nooit en te nimmer kunt aflossen.

Het voordeel van de erfpachten was in vergelijking met de allodiale goederen, dat de erfpachten eigendom waren van de gebruiker. De "pachter" had er daarom baat bij dat hij het land goed bemestte en de gebouwen goed onderhield. In de Middeleeuwen waren de erfpachten echt "in", door de geleidelijke invoering van het Romeinse recht verloor het aan gewicht en werd eerder gekozen voor de pacht (desnoods belast met een hypotheek). Doordat de erfpachten in eigendom waren van de gebruiker, betekende dit dat de goederen totaal versnipperden.

Dit ging zo zijn gangetje en tijdens de Franse revolutie werden de erfpachten, evenals de feudaliteit, afgeschaft (46).

39. Het goed Ter Watermolen

In 1407 gaf de kommandeur van Gemert, Johan Clot, het goed Ter Watermolen, bestaande uit een huis, hof en toebehoren uit in erfpacht aan Gheryt Scheynken. Dit goed kan gesitueerd worden tussen de Molenstraat, Haageijck en de Beverdijk. De totale grootte was ca. $7\frac{1}{2}$ ha., voor de pacht zie (47).

In 1700 komen we de volgende snippers tegen:

- a. Paulus Jan Laureijnsen en zijn zoon Aerdt uit een huis, hof en lant omtrent de Steenebrugge, 2 lop. en 3 copsaete. Hendrik Jan Heselaars uit een huis, hof en land aan de Steenebrugge, 1 lop. en 12 roede.
 - b. Dirck Jan Goirdts de Smith een Braeckhoffve of het Slotje genaamd van Lankvelt, te weten het Sloodje, hof, land, groes, hoyvelt gelegen aan de Beverdijk, 18 lop. groot.
 - c. Jacob van Steenberg, 2 lop. land in de Molenstraat.
- Jan Janssen Verdieuwenisse, land 2 lop. op de Hoge Cranebraken.

Mr. Adriaan van der Aa, 2 lop. en 40 roede land in de Molenstraat.

Elisabeth, relicta Evert Jan Corsten, huis en aanglag in

Vooroorlogs straatgezicht van de Haageik in Gemert. Tussen het eerste en het tweede huis, rechts op de foto, begint de Beverdijk. In de 18de eeuw nog worden goederen, gelegen ter weerszijden van de Beverdijk aangegeven als behoord hebbende tot het oorspronkelijke 'goed ter Watermolen'. Het eerste huis (rechts) stond naast het pand op de hoek van Haageik-Molenstraat (zie foto hiernaast).

De Mortel, 2 lop. groot.

- d. Jan Huybert Elsen en Jan Aerdt van den Eynden, uit huis, hof en land aan de Haageijck, 5 lop. groot.
- e. Willem van der Putten, uit huis en hof tegenover de Haageijck, 1 lop. groot.
- f. Hendrik Joosten uit huis, hof en land aan de Haageijck, 3 lop. groot en grenzende aan de Waterlaat.
- g. Joannes Gerardi van de Cruyce, huis en hof aan de Straat, groot een half lopense.
- Gerard Hendrik Cremers, huis en hof aan de Haageijck, 17 roede.

Jacobus van de Ven uit huis en hof aan de Straat, 1 lop. De onder a en g genoemde huizen betaalden de grootste pacht en zullen waarschijnlijk de oorspronkelijke kern van het goed gevormd hebben (het huis uit 1407) (48).

Hoek Haageik-Molenstraat ($\pm$ 1950). Het café op de hoek en de daarachter gelegen bioscoop werden in de zeventiger jaren gesloopt om plaats te maken voor een parkeerterrein. Dit complex van gebouwen bevond zich op grondgebied van het vroegere 'goed ter Watermolen'. Het riviertje De Rips stroomde tot kort na 1900 bovengronds langs deze gebouwen en parallel aan de Molenstraat.

40. Het goed te Groenendaal

In 1409 geeft Dirrick van Betgenhuesen, kommandeur van Gemert, het huis met de hofstede en hof geheten "Ten Gronendale" met het land tot aan de Oude Straat uit in erfpacht aan Willem Fyenzoon en Willem Bernyerszoon van Erpe. In 1412 wordt nog een "Kamp" aan de Herenstraat, behorend tot de hoeve Groenendaal, in erfpacht uitgegeven. Ook in 1414 wordt een akker behorend tot de "hoeve Ten Gronendale" in erfpacht uitgegeven. Dit goed kan worden gesitueerd tussen de Heuvel, St. Jozefstraat, Oude Straat en Groenendaal. De totale grootte was ca. $10\frac{1}{2}$ ha., voor de pacht zie (49).

In 1700 werd deze pacht betaald door:

- a. Peter Peters Groenendael jr. en Peter Peters Groenendael sr. zijn broer, gelden uit huis, hof en land in de Groenendael met één zijde de Straat en één zijde de pad. Het was 6 lop. groot.

- Paulus Dirck Visschers uit huis, schuur, hof en land, gekocht van Agnes van Leuken, met één zijde het voorstaande, groot 5 lop.. Dit goed betaalde de grootste pacht en kan derhalve aangewezen worden als de oorspronkelijke kern van het goed "Ten Gronendale" zoals het in 1409 werd vermeld.
- b. Peter Jan Dircx Verdieuwenisse, woonachtig op Boekent, 3 lop. land in de Kromstraat.
Meriken Janssen Verdieuwenisse uit 3 lop. aan de Kromstraat.
- c. Simon van Ockel man van Dircxken Jan Andriessen van de Berchlaren, 2 lop. land op de Oude Straat langs de pad.
Antonius Lamberts man van Maria Leonardt van Zeeland uit land 1 lop. en 36 roede, langs Simon gelegen.
- d. Huybert van Oudenhoffven uit 2 lop. land één zijde de Groenendaal tot op de weg naar de Oude Straat.
Paulus Dirck Visschers en Adriaen Ambrosius als man van Maria Adriani Ambrosy 2 lop. land, langs het voorafgaande.
- e. Hendersken vrouw van Aert Claes Lucas en haar kinderen uit huis, hof, schop en land alwaar Peter Aerdt Claessen inwoont, op den Heuvel, 4 lop. langs de Goorswinkelse pad.
Jan Claessen van Gerwen uit 3 lop. land op de Oude Straat.
Thonis Mesenbergh uit land op de Oude Straat.
Wed. Jan van Dinther en Anthonie van Dinther uit huis, land en groes waar hij inwoont, aan de Heuvelse Dijk, langs de Hazeldonk en de Spedonk, groot 6 lop..
Willem Gijsberts van Lieshout bij koop van Jan Vinioun, een koetsier, uit huis, hof, land en groes, 10 lop. groot en gelegen in het Broeck, langs de Hazeldonk en het Gemeenschappelijke Broeck.
- f. De kinderen van Johan Claessen van Gerwen, 3 lop. land aan de Oude Straat, langs Simon van Oeckel.
- g. Johan en Catherina Franssen alias Quartelen uit huis, hof en land in de Groenendaal, 2 lop. langs de Waterlaat.
Peter in de Groenendaal sr. uit 2 lop. land, langs het voornoemde land, de Straat en Jan Dirckx van Zeeland alias Jan Biddt.
- h. Lambert Jansen van Duyn en de kinderen van Aerdt Claessen en Hendersken, uit 4 lop. land in de Schabbert en uit een huis, schop, hof, dries, land en groes op den Heuvel gestaan en gelegen, groot $4\frac{1}{2}$ lop. langs een klein huis(50).
(wordt vervolgd!)

NOTEN:

- (38) Vervolg op Goederen van de Duitse Orde (I t/m III), in Gemerts Heem jrg. 22 blz. 55 t/m 60 en 87 t/m 89 en 120 t/m 126 door Peter van den Elsen.
- (39) RA'sHB; Kommanderij Archief van de Duitse Orde (KADO) Gemert, inv.nrs. 43, 46, 745 en 52. Bossche Protocolen (BP), dd. 1-9-1408 en dd. 19-6-1410. Idem KADO Gemert inv. nr. 45: twee mudsaets lande geheyt den Kernenay in 1440 van Arnt Vrint van Beke. In 1387 heeft Beetch van Gemert, Peter van Bynderen en Ansem Maessoen twee bunder beemd op de Kernenade bij de Vondervoort in leen van de Duitse Orde.
- (40) RA'sHB; KADO Gemert inv. nrs. 43, 45, 46 en 52. De percelen die we daarna nog onder de naam "De Vondervoort" tegenkomen, worden beschreven in noot 45. Zie verder Gemert R 96, fol. 11, fol. 72v, fol. 117 en R 97 fol. 60.
- (41) RA'sHB; Gemert R 100 dd. 8-1-1515; Zie verder Ad Otten, Gebied tussen Boekent en Milschot: Bakermat van de Duitse Orde in Gemert?, in Gemerts Heem nr. 58 blz. 10.
- (42) RA'sHB; KADO Gemert inv. nr. 704 reg. 194, idem inv. nrs. 50 en 52.
- (43) Ad Otten, De Heren van de Kieboom in de 14de en 15de eeuw in Gemerts Heem nr. 56, blz. 10 t/m 12; Ad vernoemt een "erfpacht" De Kieboom, hiervan heb ik niets gevonden, wel een leengoed en een pacht "De Kieboom", RA'sHB; KADO Gemert inv. nrs. 52, 676 en 677.
- (44) Peter van den Elsen, Esdonk, De geschiedenis van een kapelgehucht, BGG nr.8, blz. 41 en volgende.
- (45) In 1383 komen we tegen:
 - Peter van Bynder is man van een Kampe en van drie bunre met een huf dar op
 - Peter Johan der Kersmeker is man van een bunre bempts in die Vondervoort; bij de Vondervoort lagen verschillende percelen die leenroerig waren en vernoemd worden in de registers 46 en 52.
 - Heynken Mathijssoen is man van een bunre bempts in de wijmbom, dit leen schijnt later verloren te zijn gegaan (zie inv. nr. 52).
 - Ansem Maessoen is man van een hoeve.Verder komen we nog tegen in 1440: land aan die Veereyke, aan die Speedonc, aan die Roeps, de Polbemt, in den Riethof, in dat Gorswynckel en aen den nyen (nieuwe) Graaf. (Zie hiervoor RA'sHB, KADO Gemert inv. nrs. 711 en 712.)

Tot slot nog de percelen: de Stinkert (1752); het Werfken met het Busselken (1721); den Hogenacker (1752), onder deze naam ook een allodiaal goed bij de Kieboom; land op den Molenacker; het goed "den Ossenstreek" (1770); een beemd in het Leek onder Beek en het Horckken in de Campen. Voor verdere bronnen zie: RA'sHB, KADO Gemert inv. nrs. 43, 46, 45 en 52.
- (46) A.S. De Blécourt en H.F. Fischer, Kort Begrip Oud-Vaderlands Burgerlijk Recht, 1959; en vgl. Peter van den Elsen, Goederen van de Duitse Orde 3, Gemerts Heem jrg. 22, blz. 120-122.
- (47) De totale pacht bedroeg in 1407: 8 mud rogge, 4 vat raapzaad, 12 el laken, 12 pond boter, 8 hoenderen en 100 eieren. Alleen in de akte dd. 14 mei 1407 wordt 8 voeder turf vernoemd. De onder a en g genoemde goederen betaalden het overgrote gedeelte met uitzondering van de roggepacht. Op het Slotje (b) rustte de pacht: 2 mud en 6 vat rogge en 4 pond boter.
- (48) RA'sHB, KADO Gemert, inv. nrs. 685 reg. 129; 1056, fol. 72 t/m 78; Hfdst. X, nr. 12; inv. nr. 759, reg. 142; 686, reg. 174; 602E, reg. 175; Verder zijn er vele aantekeningen in de Gemertse schepenprotocollen. Aangezien hier enkel wordt geïnventariseerd, volstaan we hier met de volgende verwijzingen: Gemert R 97, fol. 91 dd. 1492; R 99, fol. 102 en fol. 121 dd. 25-6-1511; R103 dd. mei 1531; R 105 dd. 19-4-1550; R 106, fol. 103v t/m 104v; R 129, dd. 24-9-1720. Bij deze erfpacht behoorde ook "de Vloedt" (nr. 23), meestal gepacht door de eigenaar van het Slotje en het Sleutelbosch. Het goed Ter Watermolen biedt nieuwe perspectieven m.b.t. de vestigingsplaats van de Duitse Orde; wat te denken bijv. van het Slotje, maar vooralsnog blijven het open vragen. Hierop komen we terug nadat alle goederen geïnventariseerd zijn. Ad Otten, De Bakermat van de Duitse Orde, Gemerts Heem nr. 58, blz. 13. Ad stelt dat het goed Ter Watermolen, vernoemd als zijnde gerechtigd in de gemene gronden in 1421, buiten beschouwing kan worden gelaten, omdat het in 1364

werd aangekocht. Dit is echter onjuist, in 1364 wordt de watermolen (en de windmolen) door Diederik van Gemert aan de Duitse Orde verkocht. Dus de molen en niet het goed "Ter Watermolen".

- (49) De totale pacht van de Groenendaal: 9 mud, 9 vat en $1\frac{1}{2}$ cop rogge, 4 vat raapzaad, 12 pond boter, 8 hoenderen en 100 eieren. In 1409 ook nog 8 voeder turf. De onder (a) genoemde goederen betaalden het grootste gedeelte, de rest betaalde enkel een rogge-pacht.
- (50) RA'sHB, KADO Gemert, inv. nrs. 661, reg. 159, 662, reg. 165 en 166 en 663, reg. 173; 1056, fol. 79 t/m 86, nr. 1058 en 1065 t/m 1068.

